

Johanna Dahlin, *Kriget är inte över förrän den sista soldaten är begravnen: Minnesarbete och gemenskap kring andra världskriget i S:t Petersburg med omnejd* (Norrköping: Tema Kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet 2012). 229 s.

I doktorsavhandlingen i antropologi *Kriget är inte över förrän den sista soldaten är begravnen* undersöker Johanna Dahlin minnespraktiker kring andra världskriget i Ryssland. Studiens empiriska fokus ligger på ett frivilligt "sökförband" i S:t Petersburgtrakterna som ägnar sig åt att leta, gräva fram, identifiera och slutligen begrava stupade soldater som fortfarande finns kvar på slagfält eller i skyttegravar sedan andra världskriget. Sökförbandet är ingen lokal företeelse utan en del av en landsomfattande rörelse i Ryssland, *poiskovoje dvizjenije*, som bildades 1988.

Under tre år följde Dahlin sökförbandet Ingrijas verksamhet och deltog i deras aktiviteter. Dahlin blev mer än en deltagande observatör och fick praktisera ovanliga färdigheter för en antropolog: gräva fram ben, identifiera mänskliga kvarlevor, samt lära sig undvika minor och andra explosiva lämningar.

Avhandlingens uttalande syfte var att "utforska spänningsfältet minne och glömska i relation till stora fosterländska kriget" och att undersöka "hur minnet av andra världskrigets återskapas, åkallas och får bestående och ritualiserad mening i S:t Petersburg med omnejd, samt hur meningsskapandet förändras över tid och i olika sammanhang" (s. 6).

Dahlin börjar undersökningen med att skriva in sökförbandet som fenomen i den ryska kontexten. Kapitlen 3 och 4 ger en översikt över krigsminnets offentliga uttryck sedan 1945 i Sovjetunionen och Ryssland, vilket blir bakgrunden för sökförbandets aktiviteter och det sammanhang i vilken dess offentliga praktiker sker. Med det teoretiska antagandet att det förflutna alltid står i en dynamisk relation till samtiden redogörs för de skiftande sätt som Sovjetunionen och Ryssland förhållit sig till kriget (kap. 3). I kapitel 4 visar dessutom Johanna hur offentliga högtidlighållanden av krigsminnet och dess ritualer användes av de sovjetiska och ryska makthavarna för att befästa en tolkning av verkligheten samt legitimera politiska strukturer. Men, som Dahlin påpekar, har krigsminnet hela tiden haft både en officiell och en personlig sida och det är just i skärningspunkten mellan dessa två sätt att bearbeta det förflutna som sökverksamheten befinner sig.

Efter dessa två bakgrundskapitel undersöker Dahlin sökförbandet Ingrijas verksamhet. I kapitlet 5 beskriver hon utförligt hur sökandet, som kallas minnesvakterna, går till. Hon visar att minnesvakterna utöver letandet skapar en vardag utanför vardagen, ett liminalt tillstånd (s. 82–83) som bidrar till en känsla av djup samhörighet. På så sätt blir minnesvakterna en *com-*

munity of practice i vilken ett tydligt "vi" (*svoj*) skapas beroende av kontexten (s. 76).

I det sjätte kapitlet riktas fokus till själva föremålet för sökandet, det vill säga de saknade soldaterna. Betydelsen att identifiera kvarlevor diskuteras utförligt och ställs i förhållande till namnets roll i krigsminnen på andra håll i världen. I den ryska kontexten har identifieringen av en upphittat soldat ytterligare en innebörd, nämligen soldatens postuma rehabilitering, eftersom saknade soldater betraktades som desertörer (dvs. tills motsatsen var bevisad utgick man från att de som saknades hade låtit sig tas till fånga), vilket var straffbart i Sovjetunionen och kunde orsaka problem för anhöriga (exempelvis problem att få ut änkepension, eller att få tillträde till universitet eller vissa tjänster).

I sökförbandets verksamheter urskiljs de identifierade soldaterna från den namnlösa massan genom att få ett namn, men de individualiseras samtidigt genom kista och gravplats. Dessutom uppförs en minnesplakett på den plats där kroppen hittades, och platsen och händelsen blir därmed en del av förbandets interna historieskrivning och minnestopografi.

I det sjunde kapitlet behandlar Dahlin mer specifikt begravningarna, alltså sökverksamhetens uttalande mål och fullbordan, genom vilka kriget får ett avslut. Utöver beskrivningen av begravningarna reflekterar Dahlin över hur dessa ritualer påverkar tiden och urskiljer en vertikal och horisontell nivå: begravningarna samlar ihop flera aktörer (sökförband, militär, kyrka, officiellt samhälle och allmänhet) och binder samman nutiden med både det förflutna och evigheten. Den performativa aspekten av dessa övergångsriter leder till omskrivning av historien: de döda soldaterna är inte längre glömda och de blir åter en del av samhället. Här skulle Dahlin ha kunnat tillägga att avsaknaden av en sista ritual eller grav tillintetgör en persons existens på jorden (se Jean-Luc Nancy, *Partir: Le départ*, 2011). På så sätt tjänar en försenad begravning som bevis och vittnesbörd på den avlidne soldaten liv på jorden.

Genom begravningarna och sökförbandets arbete omvandlas också markerna på Sinjavinohöjderna till en *lieu de mémoire*, en minnesplats, där små förändringar i landskapet får mening och vittnar om både sökförbandets verksamhet och händelser under krigsåren (kap. 8). Platsens ges också mening genom de guidande turer som sökförbandet organiserar (kap. 9). Genom turerna, som i avhandlingen tolkas som ett slags pilgrimsfärder eftersom de avslutas med nedläggande av blommor och en tyst minut på en minnesplats, sakraliseras också platsen. Guidningen blir också tillfälle för förmedlingen av en existentiell berättelse av kriget som fokuserar på den vanliga soldatens umbäranden – en berättelse, som till skillnad från de officiella berättelserna om kriget, inte fokuserar på hjältedåd, utan på död och lidande.

I avhandlingens sista empiriska kapitel (kap. 10) förklaras sökrörelsens fenomen utifrån föreställningar om plikt och skuld. Dahlin knyter an den individuella soldatens tacksamhetsskuld och de plikter som den enskilde har mot samhället till den sovjetiska och ryska patriotiska fostran. Hennes diskussion om patriotism och nationalism i den ryska kontexten är intressant men förklarar inte förekomsten av liknande rörelser i världen. Här hade ett mer koncentrerat aktörsperspektiv på deltagarnas individuella motivation att ägna sin fritid åt att leta kvarlevor efter soldater kunnat kasta ytterligare ljus över rörelsen och dess utbredning.

Johanna Dahlin har ändå genomfört en skicklig analys av den ryska sökrörelsen Ingrija och visat hur sökförbandens verksamhet befinner sig mellan minne och historia, samt de personliga historierna och den officiella historien.

Analysen av sökrörelsens verksamhet gynnas av Dahlins kunskaper i det ryska språket. Hennes diskussion om pronomens betydelse i skapande av ett "vi" är särskild träffande.

Hon behåller dessutom en distanserad blick och förmedlar en genuin bild av det nutida Rysslands förhållande till det förflutna, med alla dess egenheter och motsägelser.

De talrika och deskriptiva fältanteckningarna som återges i avhandlingen ger läsaren möjligheten att leva sig in i sökförbandens vardag. Någonting som slog mig under läsningen var hur sökförbandets och soldaternas liminala tillvaro och kroppsliga erfarenheter på Sinjavinohöjderna på vissa sätt sammanföll: kylan/värmen, fuktigheten, lera och faror i form av allt från sprängämnen till insekter och huggorm. Det understryker ytterligare hur tidslinjerna möts inom ramarna för de enskildas privata och rituella minnesbearbetning av andra världskriget.

Södertörns högskola

FLORENCE FRÖHLIG